

DOI 10.4467/25439561KSR.18.009.9367

BEATA BIEL <https://orcid.org/0000-0002-5149-2493>Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza
Częstochowa

JAKICH BOHATERÓW POTRZEBOWAŁ SOCJALIZM? ROZWAŻANIA O WZORCACH OSOBOWYCH NA ŁAMACH „NOWYCH DRÓG”

WHAT HEROES DID SOCIALISM NEED?
CONSIDERATIONS ON ROLE MODELS
IN “NOWE DROGI” MAGAZINE

Streszczenie

„Nowe Drogi” były czasopismem, w którym wiele stron poświęcano rozważaniom nad istotą człowieka i etyką socjalistyczną. Te dwa obszary namysłu filozoficznego odegrały niebagatelną rolę w kształtowaniu wzorców osobowych Polski Ludowej. Wzory komunisty, członka partii, robotnika, nauczyciela czy naukowca to wzory bohaterów socjalizmu, którzy byli ludźmi szczególnej miary i wykraczać mieli ponad przeciętność. Te wymogi miały swe źródła zarówno w ideologii rewolucyjnej, z którą bez wątpienia utożsamiano heroiczną postaw, lecz również wiązały się z wezwaniem do doskonalenia człowieka w duchu wartości moralnych propagowanych przez socjalizm. Pojęcie heroizmu w marksizmie-leninizmie miało zgoła inną konotację niż w przypadku myśli starożytnej czy chrześcijaństwa. W etyce socjalistycznej wyjątkowość głoszonych wartości i postaw wynikała z materializmu dialektycznego, jako racjonalnego i obiektywnego uzasadnienia tego, co dobre i złe. Marksistowsko-leninowska wizja antropologiczna dyktować miała wzorzec „nowego człowieka” na miarę nowych czasów. Propagowane na łamach „Nowych Dróg” wzory osobowe miały urzeczywistnić ten ideał.

Abstract

„Nowe Drogi” was a magazine in which many pages were devoted to considerations on the essence of man and socialist ethics. These two areas of philosophical reflection played a significant role in shaping role models of People’s Poland. Role models of a communist, party member, worker, teacher or scientist are the exemplars of heroes of socialism, who were considered to be particularly special and outstanding individuals. This was particularly sought not only to refer to the idea of a revolution, which the heroism of attitudes was undoubtedly identified with, but also to the perfection of moral values promoted by socialism. Therefore, the concept of heroism in Marxism-Leninism ideology had a completely different connotation than in the case of ancient thought or Christianity. In socialist ethics the uniqueness of values resulted from dialectical materialism as a rational and objective justification of what is right and wrong. The Marxist-Leninist anthropological was to dictate the uniqueness of the “new man”, for the new times. The role models propagated in “Nowe Drogi” magazine were to embody this exemplar

Słowa kluczowe: komunista, członek partii, etyka socjalistyczna, wzór osobowy, heroizm
Keywords: communist, party member, socialist ethics, role model, heroism

W czasach rewolucji socjalistycznej i tzw. budownictwa socjalistycznego heroizm był bez wątpienia uznawany za istotną wartość człowieka kształtującego nową rzeczywistość społeczno-polityczną. Heroizm wiązał się z ideą rewolucji. Powszechny kult heroicznych przywódców komunistycznych, rewolucjonistów, działaczy, robotników panował w przekazach propagandowych, w filmie, literaturze czy też w sferze naukowego namysłu, zwłaszcza z zakresu filozofii człowieka czy etyki. Temat bohatera socjalistycznego pojawiał się niezwykle często na łamach polskiego periodyku „Nowe Drogi”. Były one organem Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej (KC PPR), a od stycznia 1949 roku Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR). Czasopismo to ukazywało się przez 43 lata, od 1947 roku do stycznia 1990; początkowo wydawane było jako dwumiesięcznik, a od 1952 jako miesięcznik.

„Nowe Drogi” były fenomenem, ponieważ łączyły publicystykę partyjną z nauką oraz podejmowały na swoich stronach rozważania ideologiczne, filozoficzne, socjologiczne, pedagogiczne, ekonomiczne, czy też z zakresu literatury i kultury. Ten organ teoretyczny i polityczny KC PZPR prezentował marksistowsko-leninowski punkt widzenia na takie zagadnienia jak: człowiek, społeczeństwo, państwo, wiedza o świecie i o zmienianiu świata. Na łamach „Nowych Dróg” oprócz partyjnych przedstawicieli publikowali między innymi: Adam Schaff, Leszek Kołakowski, Marek Fritzhand, Janusz Kuczyński, Jerzy J. Wiatr, Bogdan Suchodolski, Jan Szcze-

pański, Andrzej Werblan, Kira Gałczyńska, Jerzy Putrament, Zygmunt Bauman. Tak wszechstronna publicystyka bez wątpienia daje możliwość poznania nie tylko partyjnego stanowiska na kwestie społeczno-polityczne, ale również pozwala prześledzić rozwój polskiej myśli marksistowsko-leninowskiej.

Z uwagi na specyfikę periodyku „Nowych Dróg” przedstawione tutaj analizy poświęcone bohaterom socjalizmu i socjalistycznej wizji heroizmu przeprowadzone będą częściowo w oparciu o filozoficzny i etyczny namysł nad socjalistyczną koncepcją antropologiczną oraz w kontekście oficjalnych tekstów propagandowych PZPR.

Zanim podjęte zostaną rozważania zasygnalizowane w tytule, warto w kilku słowach przybliżyć węższe, klasyczne rozumienie terminu heroizm. Będzie to miało niebagatelne znaczenie dla podkreślenia tego, co w fundamentalnych założeniach wyróżniało socjalistyczną interpretację. Każda z tych wykładni bez wątpienia wynikała z określonego pojmowania człowieka i człowieczeństwa. W starożytności, w której pojęcie heroizmu ma swoje źródło, wiązało się ono z ideą człowieka półboga. Chrześcijaństwo też ujmowało człowieka i człowieczeństwo w boskim kontekście, w dialogu człowieka ze Stwórcą. Przekładało się to na pojmowanie heroizmu, którego nie identyfikowano z czysto ludzkimi inklinacjami, lecz z pomocą łaski boskiej i z działaniem Ducha Świętego¹. Ojcowie Kościoła kwestionowali zdolność pogan do postaw heroicznych, ponieważ w ich działaniach brakowało czynnika nadprzyrodzonego, brakowało wiary. Z kolei św. Tomasz z Akwinu podkreślił tę kwestię, która będzie miała bezpośrednie odniesienie do koncepcji marksistowsko-leninowskiej. Według tego teologa, jeżeli mówimy o heroizmie w kontekście doskonałości cnót moralnych, to należy je rozpatrywać na wzór wyższości ducha nad materią jako doskonałość osiąganą dzięki pomocy Ducha Świętego². W książce *Heroizm ludzkiego istnienia*³, w której na podstawie wybranych utworów literackich XIX i XX wieku przedstawione zostały różne aspekty pojmowania heroizmu, autorka we wstępie podkreśliła rolę duchowości w dążeniu człowieka do „wyjątkowości” i „ponadprzeciętności”⁴ postaw moralnych. Myśl tę przedstawiono następująco:

¹ S. Olejnik, *Heroizm*, [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 4, red. E. Grendeka, Lublin, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2003, s. 404.

² Ibidem, s. 405.

³ M.J. Olszewska, *Heroizm ludzkiego istnienia. W kręgu wybranych zagadnień etycznych w literaturze polskiej II połowy XIX i I połowy XX wieku. Szkice*, Warszawa, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2008, t. 4.

⁴ „Ponadprzeciętność” „wyjątkowość” czy „blask” cnót człowieka to pojmowanie heroiczności, które zaproponował Benedykt XIV w kontekście przymiotów służących dowodzeniu świętości życia Sług Bożych, S. Olejnik, *Heroizm*, op.cit., s. 405.

„Aktywizacja twórczego działania pierwiastka duchowego w człowieku sprawia, że zaczyna on dostrzegać swą aktywną, konstruktywną rolę jako podmiotu poznającego i wartościującego świat – budującego określoną rzeczywistość moralną – biorącego odpowiedzialność za siebie i innych”⁵.

Heroiczność moralna jako postawa przeciwstawiania się relatywizmowi moralnemu to świadectwo walki ducha z materią w totalitarnym systemie. Pisał o tym ksiądz Józef Tischner: „Drugim aspektem doświadczenia dobra było odsłonięcie wymiaru heroicznego: nie ma zaangażowania w urzeczywistnienie dobra bez jakiegoś heroizmu; kto chce być wierny wierze i etyce, musi być gotowy na heroizm”⁶. Tischner podkreślał, że odkrycie wymiaru heroicznego postaw moralnych i wiary przyczyniło się do nowego odczytania Ewangelii, w którym to przedstawiano Boga zbratanego z człowiekiem, Boga dźwigającego jego trud⁷. Heroizm w tym pojmowaniu otwierał proces rozwoju duchowego człowieka w kontekście horyzontu metafizycznego.

Wiele tez zawartych w „Nowych Drogach”, które odnosiły się do wizji antropologicznej i wynikającej z niej koncepcji bohaterstwa, świadczy o sporze komunizmu z chrześcijaństwem o człowieka. Tischner uważał, że fundamentem tego sporu była sprawa dobra i zła⁸. Z jednej strony stawiany był człowiek wierzący, budujący swoją postawę w oparciu o etykę chrześcijańską i jej wymiar duchowy, a z drugiej strony był to człowiek komunizmu, osadzony w materialistycznej wizji świata, w której i namysł etyczny często przybierał postać skrajnie materialistyczną. Jednostka ludzka miała w tej etyce znaleźć ostateczne odpowiedzi na odwieczne problemy natury moralnej, tym samym odpowiedzi te miały znieść tragizm życia moralnego. Nie to, co duchowe, lecz to, co materialne miało decydować o etycznym wymiarze życia ludzkiego, miało kształtować etos bohatera socjalizmu. Jak czytamy w „Nowych Drogach”: „Szczęście i walory moralne jednostki – zdaniem Soldenhoffa – zależne są od sytuacji panującej w społeczeństwie, (...) od obiektywnych czynników ekonomicznych i ustrojowych”⁹. Zaś Mieczysław Michalik tę myśl uszczegółowił następująco:

„Osadzenie etyki w materialistycznym obrazie filozoficznym świata pozwala odrzucić taki intelektualizm etyczny, według którego wystarczy posiadać wiedzę o dobru, „nauczyć się rozpoznawać” co jest dobrem, a co złem, aby postępować moralnie dobrze. Etyka, refleksja, idee – a także odwołująca się do nich działalność wychowawcza – nie

⁵ M.J. Olszewska, *Heroizm...*, op.cit., s. 8.

⁶ J. Tischner, *Nieszczęsny dar wolności*, Kraków, Wydawnictwo Znak, 1993, s. 70.

⁷ Ibidem, s. 70.

⁸ Ibidem, s. 72.

⁹ S. Soldenhoff, *Czy potrzebny nam jest katechizm moralny*, „Nowe Drogi” 1961, nr 4, s. 40.

są w stanie zrównoważyć wpływu obiektywnych warunków okoliczności życiowych ludzi ani też przekształcić tych warunków”¹⁰.

Niewątpliwie marksiści-leniniści uważali, że obiektywne warunki społeczne wyrażają rzeczywisty świat wartości etycznych. Jednak wbrew przypuszczeniom w rozważaniach dotyczących moralności najczęściej miejsca poświęcano aksjologicznym ideałom socjalizmu, postulującym określony porządek moralny oraz wzorcom osobowym, wyrażającym nie tylko powinności i obowiązki, ale również ukazujących człowiekowi wartości prowadzące do osiągnięcia pełni szczęścia, czyli pełni człowieczeństwa.

Autorzy piszący do „Nowych Dróg” z jednej strony odrzucali absolutnie ujętą istotę człowieczeństwa, a z drugiej strony konstruowali pewną wizję pełni człowieczeństwa, opierającą się na określonych atrybutach natury ludzkiej, pojętej najczęściej w kategoriach teoretycznych twórczości młodego Marksa. Według teoretyków, filozofów i przywódców partyjnych człowiek epoki budowania socjalizmu był daleki od idealnego człowieka komunizmu. Realny osobnik, robotnik budujący komunizm był dla nich tylko „człowiekiem okresu przejściowego”¹¹. Wzbraniano się więc przed przedstawianiem realnych ludzi, którzy wydawali się pełni wad, kalecy moralnie, niedoskonali umysłowo, dalecy od wzorca „nowego, socjalistycznego człowieka”¹². Również autorzy podejmujący problemy edukacji zwracali uwagę, że człowiek epoki budowania socjalizmu wciąż nie jest jeszcze „człowiekiem socjalizmu (choć nie jest to już „człowiek kapitalizmu”)”¹³. Jak czytamy w „Nowych Drogach” celem na przyszłość było dopiero: „stworzenie socjalistycznego człowieka, człowieka o socjalistycznym stosunku do drugiego człowieka (...)”¹⁴.

W dyskursie filozoficznym także mamy do czynienia z takim pojęciem istoty człowieka, która stanowi fundament dla określonej idei człowieczeństwa, z „filozoficzną refleksją nad człowiekiem przyszłości”¹⁵. Zygmunt Bauman dostrzegał w twórczości Marksa określoną wizję człowieka, która współtworzyła współczesnych¹⁶. W pismach innych autorów pojawiały się z kolei wątki przekraczania przez człowieka

¹⁰ M. Michalik, *Etyka marksistowska a moralna rzeczywistość społeczna*, „Nowe Drogi” 1983, nr 9, ss. 119-120.

¹¹ Anonim, *O wielką sztukę polską*, Artykuł redakcyjny, „Nowe Drogi” 1954, nr 5, s. 10.

¹² *Ibidem*.

¹³ K. Grzybowski, *Uniwersytet cywilizacji technicznej – uniwersytet społeczeństwa socjalistycznego*. Dyskusja „Nowych Dróg” *W poszukiwaniu koncepcji współczesnego uniwersytetu*, „Nowe Drogi” 1964, nr 12, s. 147.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ H. Muszyński, *Podstawowe problemy wychowania socjalistycznego*, „Nowe Drogi” 1971, nr 10, s. 165.

¹⁶ Z. Bauman, *Człowiek i historia w „Kapitale” Karola Marksa*, „Nowe Drogi” 1967, nr 5, s. 34.

własnych ograniczeń, alienacji i zмирzania ku swej istocie, będącej niczym innym jak określonym w marksistowskiej filozofii człowieka wyobrażeniem człowieczeństwa, czyli człowieka pełnego, wszechstronnego, człowieka „pracy twórczej”, ale też i „gatunkowej istoty człowieka”¹⁷.

Należy zaznaczyć, że filozoficzne koncepcje człowieka lansowane przez analizowany tutaj partyjny periodyk odnosiły się często do konkretnych wzorców osobowych socjalizmu, do których zaliczyć możemy wzór osobowy rewolucjonisty, komunisty, członka partii, robotnika, pracownika administracji państwowej, naukowca, obywatela, „dobrego współpracownika” czy też „dobrego zwierzchnika”. Takie prezentowanie określonych wzorców osobowych miało cel ściśle wychowawczy – zmierzało ku kształtowaniu socjalistycznych postaw ideologicznych, politycznych oraz społecznych. Wzory te bez wątpienia miały charakter normatywny, który nawiązywał zarówno do filozoficznych koncepcji człowieka, jak i do etycznych ideałów socjalizmu. Kolejnym elementem warunkującym strukturę osobową człowieka epoki socjalizmu była tradycja ruchu robotniczego, w szczególności leninowski wzorzec członka partii rewolucyjnej. W tym przypadku cechy pożądane związane były z określonymi rolami społecznymi (role społeczne szczególnie podkreślane były przy propagowaniu wzorca naukowca) lub, używając właściwszego dla ruchu socjalistycznego określenia, rolami polityczno-ideologicznymi i rewolucyjnymi. Wszystkie prezentowane przez partyjny periodyk postawy charakteryzowały się cechami wynikającymi z tych trzech źródeł. Z marksistowsko-leninowską filozofią człowieka związane były takie cechy osobowe jak pracowitość, twórczość, uspołecznienie, wszechstronność kulturalna i intelektualna, czyli te wartości, które miały urzeczywistnić ideę „pełnego człowieka”. W przypadku etyki marksistowskiej wzory osobowe również nawiązywały do propagowanego ideału człowieka, tylko że w sensie moralnym. Walory moralne człowieka w proponowanych postawach nawiązywały zarówno do norm elementarnych (uczciwość, skromność, uczynność), jak i do wartości charakterystycznych dla socjalistycznego ładu społecznego (zdyscyplinowanie, pryncypialność, gotowość do poświęceń, bezinteresowność, klasowość, ideowość, naukowy światopogląd, racjonalność). Radykalną postawę wobec znaczenia elementarnych norm moralnych w kształtowaniu człowieka epoki socjalizmu wyrażała na łamach „Nowych Dróg”, między innymi, wieloletnia pracownica redakcji, Zofia Zemanek. Jej zdaniem, elementarne normy są wartościowe, o ile stanowią uzupełnienie dla kluczowych z perspektywy ustroju i rewolucji zasad, wynikających z programu budowy społeczeństwa socjalistycznego oraz jego wartości moralnych.

¹⁷ L. Kołakowski, *Główne nurty marksizmu*, t. 1, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009, ss. 126-127; A. Walicki, *Marksizm i skok do królestwa wolności: dzieje komunistycznej utopii*, tłum. A. Walicki, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996, ss. 54-62.

W tym aspekcie wzór osobowy „nowego człowieka”, którego cechą wyróżniającą byłaby postawa „porządnego człowieka”, czyli postawa związana z tradycyjnymi wartościami, to mit ustanowiony z uwagi na potrzeby przeobrażeń cywilizacyjnych i politycznych. „Porządny człowiek” – to człowiek o ahistorycznym obliczu¹⁸. Wzorce osobowe wyrażające kulturę i wartości danego społeczeństwa oraz warunkujące określone typy reakcji i zachowania miały dopasowywać człowieka w procesie wychowania do zasad ustrojowych socjalistycznego ładu społecznego. Dlatego z perspektywy powodzenia rewolucji ważne było pytanie: „o ile trzeba zmieniać, wychowywać człowieka, by dostosować go do socjalistycznego ustroju społecznego”¹⁹.

Zmiana ta zakładała wpojenie członkom wspólnoty postaw etycznych odpowiadających charakterowi ustroju socjalistycznego. Jednak abstrahując od poglądów Zemanek oraz wielu przeciwników marksistowskiej etyki normatywnej, elementarne wartości moralne miały niebagatelne znaczenie dla kształtowania wzoru cnót godnych postawy człowieka socjalizmu, były one jednym ze spójnych elementów struktury osobowości propagowanych wzorów.

Z etycznym aspektem wzorów osobowych związany był również problem relacji pojęcia wzoru osobowego do pojęcia ideału człowieka. W literaturze przedmiotu etyczny aspekt wzorów osobowych postrzegany był właśnie jako ideał człowieka o wymiarze ogólnym. Jak pisał Mieczysław Michalik: „ideał ten dotyczy całości ludzkiego życia i postępowania, całości celów stawianych sobie w życiu i środków ich realizacji – dotyczy on różnych stron i cech osobowości”²⁰. Ten autor wielu prac poświęconych moralności socjalistycznej, wskazuje tutaj na różnicę między pojęciem ideału człowieka a wzorem osobowym, który wyróżnia się tym, że jego właściwości określane są przez role społeczne, wynikające z uwarunkowań społecznych (klasowych) oraz historycznych, co sprawia, że wzór osobowy przybiera postać bardziej konkretną. Jednak lektura „Nowych Dróg” przeczy temu stanowisku, ponieważ i w tym historyczno-społecznym charakterze przymiotów określonych wzorców osobowych przejawia się ogólność, wyrażona w idei przewodniej danego etapu budownictwa socjalistycznego. Zatem konkretność tutaj nie powinna być utożsamiana tylko z określoną osobą, czy to historyczną i literacką postacią lub też realnym człowiekiem, np. przodownikami pracy, ale również z ideałami „rewolucjonisty”, „bojownika”, „ludzi dobrej roboty”, „działacza”, „fachowca”. Konkretność w tych ideałach należy pojmować jako zabieg w znacznej mierze formalny,

¹⁸ Z. Zemanek, *Współczesność a wychowanie*, „Nowe Drogi” 1961, nr 4, s. 94.

¹⁹ R. Jezierski, *Założenia ideowo-poznawcze, geneza i funkcja społeczna rewizjonizmu*, „Nowe Drogi” 1970, nr 5, s. 85.

²⁰ M. Michalik, *Marksizm-leninizm o roli i miejscu człowieka w świecie. Wzór osobowy człowieka epoki budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego*, Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1976, s. 28.

wynikający z tendencji propagandowych w danym okresie formowania ustroju socjalistycznego, w którym np. „rewolucjonista-bojownik” stanowił charakterystyczny wzór osobowy dla okresu zdobywania władzy, czyli lat czterdziestych i pięćdziesiątych. Z kolei wchodzenie Polski Ludowej w okres kształtowania rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego sprzyjało propagowaniu bohaterów – „fachowców” oraz „ludzi dobrej roboty”. Jednak te konkretne wzory w swej istocie szerzyły także ideał „nowego człowieka”. Zatem w tej pozornej różnorodności postaw wynikających z określonych ról społecznych, poprzez określony zespół aksjologicznych i normatywnych cech, tak naprawdę dokładnie został zdefiniowany właśnie człowiek społeczeństwa socjalistycznego, członek społeczeństwa pojmowanego kolektywnie i opartego na ideologicznej oraz politycznej jedności²¹.

Wzorem, który najbardziej implikował hierarchię wartości socjalistycznych, będącą u podstaw nowego ładu społecznego, był wzór „członka partii”. Troska o właściwą postawę członka partii znaleźć musiała zatem szczególne miejsce w publicystyce „Nowych Dróg”, których treści kierowane były przede wszystkim do aktywu partyjnego. Wartościująca rola wzoru osobowego członka partii wynikała z utożsamiania go z wzorem komunisty. Często nawet stosowano określenia te zamiennie, chociaż pojawiały się czasem wątpliwości dotyczące stawiania znaku równości między byciem członkiem partii i pozostawaniem komunistą. Wojciech Jaruzelski na przykład uważał, że partia nie wyklucza możliwości przyjmowania do partii robotników i chłopów wierzących, ponieważ według niego (jak i nomenklatury partyjnej) ich obecność stanowiła świadectwo, iż także ludzie wierzący są zaangażowani w budownictwo socjalistyczne i tym samym popierają program partii. Tylko religijność godząca w jedność polityczną partii jest nie do pogodzenia z przynależnością do PZPR²². Jednak problem bycia członkiem partii i praktykującym wierzącym był o wiele

²¹ Zwracał już uwagę na ten problem w swych badaniach poświęconych psychologii społecznej Stanisław Ossowski. Zauważał on, że pewien zespół wzorów zachowania i reakcji składa się na charakterystyczny dla kultury danej zbiorowości wzór osobowy, który możemy pojmować jako stałą część struktury osobowej występującej w wielości wzorów postaw wynikających z określonych ról społecznych. Zob. S. Ossowski, *Z zagadnień psychologii społecznej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000, ss. 50-51. Podobny schemat odnajdujemy we wzorach propagowanych przez publicystkę „Nowych Dróg”. W tej różnorodności wzorów osobowych głównym i najistotniejszym elementem był wzór „nowego człowieka” jako zespół stałych wartości i wzorów zachowania odpowiadających swoistości ładu społecznego socjalizmu. Natomiast jedyny konflikt wzorów jaki mógł zachodzić w polskiej rzeczywistości społecznej miał miejsce nie w obrębie kultury socjalistycznej, lecz na płaszczyźnie różnic kulturowych pomiędzy socjalizmem a katolicyzmem lub innymi systemami wartości. Kwestią tej sprzeczności zajmowali się teoretycy marksistowsy na przykładzie katolików – członków partii czy chłoporobotników, jednak problem ten nie wpływał na spójność wzorów osobowych propagowanych przez kulturę socjalistyczną.

²² Anonim, *Wywiad I Sekretarza KC PZPR, przewodniczącego Rady Państwa PRL, Wojciecha Jaruzelskiego dla miesięcznika „Problemy Pokoju i Socjalizmu”*, „Nowe Drogi” 1988, nr 7, s. 20.

głębszy i wiązał się najczęściej z kwestią przynależności do partii ludzi religijnych, którzy z powodów światopoglądowych nie mogli uchodzić za komunistów. Wiele organizacji partyjnych, jak wspomina Henryk Jankowski w artykule *Etyka członka partii*, rozważało kwestie związane z możliwością pogodzenia etyki obowiązującej członka partii z zachowaniem wiary; zastanawiano się nad takimi zagadnieniami jak uczestnictwo osób partyjnych w obrzędach religijnych czy religijne wychowanie ich dzieci. Dla przytoczonego w tym miejscu autora artykułu i etyka marksistowskiego odpowiedź na te pytania była jednoznaczna. Samo tylko wywiązywanie się z obowiązków partyjnych nie uzasadnia bycia członkiem partii, ponieważ

„nie jest [...] z punktu widzenia interesów partii rzeczą całkowicie obojętną, jaką postawę jej członkowie zajmują w sprawach światopoglądowych, rodzinnych czy obyczajowych”²³.

Dlatego też wybór solidarności z partią musi być wyborem jednoznacznym, wynikającym ze świadomego akcesu do partii i aprobaty jej programu oraz norm etycznych obowiązujących jej członków. Natomiast wszelkie konflikty wewnętrzne człowieka socjalizmu, zachodzące między jego poczuciem obowiązku wynikającym z przynależności do partii a wyznawanymi przezeń indywidualnie wartościami, interpretować należy jako przejaw niedojrzalej decyzji lub formalnego charakteru tej przynależności, świadczącego o braku postawy partyjnej²⁴. Choć Jankowski wprost nie odmawiał osobom wierzącym przyznania miana członka partii, to jednak jego koncepcja solidarności z partią nie pozostawiała wątpliwości, co do tego, że bycie człowiekiem wierzącym i jednocześnie oddanym ideom socjalizmu pozostają w sprzeczności. Zespół atrybutów aksjologicznych i normatywnych przypisywanych wzorcowemu członkowi partii nie pozwalał rozciągać tego typu osobowego na „katolików – członków partii”. Zatem propagowany etos związany z członkiem partii i komunistą pozwala traktować te określenia jako tożsame. Potwierdza to dyskusja z połowy lat osiemdziesiątych, której tematem przewodnim było pytanie *Co znaczy być komunistą?*, w której podjęto próbę odpowiedzi na to pytanie, a która przyniosła podobne wnioski jak te opisane powyżej²⁵.

Szczególne znaczenie w zdefiniowaniu cech osobowych właściwych dla członka partii i komunisty wynikało z jej awangardowej i przewodniej roli. Mieczysław Michalik dowodził, że zagadnienie właściwej postawy komunisty i członka partii łączy się z pytaniem o charakter partii. Michalik – profesor i członek Centralnej Komisji

²³ H. Jankowski, *Etyka członka partii*, „Nowe Drogi” 1968, nr 7, s. 53.

²⁴ *Ibidem*, ss. 54-55.

²⁵ *Być komunistą*. Dyskusja redakcyjna, „Nowe Drogi” 1984, nr 8, ss. 35-60.

Kontroli Partyjnej PZPR – uważał, że z postawą komunisty wiąże się „kwestia tożsamości ideologicznej i politycznej partii, jej wiarygodności społecznej”²⁶.

Z przytoczonego twierdzenia wynika, że partia, jej cele i jej członkowie to sprawy nierozdzielne. Często w licznych charakterystykach partii można dostrzec to odwołanie do cech osobowych idealnego członka partii. Bez wątplenia wzorem dla Polaków mieli być członkowie Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Tęsknocie polskich działaczy komunistycznych za stworzeniem prawdziwego człowieka epoki socjalizmu, podobnego do radzieckich ideałów, dał wyraz w pełnym patosu opisie członka partii Bolesława Bierut. Uważał, że i PZPR jest

„partią mężnych, zahartowanych rewolucjonistów, doświadczonych w boju i najlepiej władających orężem nauki Marksa, Engelsa, Lenina i Stalina, partią budowniczych komunizmu, partią współbojowników Wielkiego Stalina, partią nieustraszonych obrońców pokoju [...]”²⁷.

Status partii, usankcjonowany ideologicznie, warunkował również społeczny i polityczny etos bohatera socjalistycznego. Bez wątplenia mamy tutaj do czynienia z etosem partyjnego komunisty, implikującym wartościowanie legitymizowane marksistowską historiozofią oraz przypisaną w tej historiozofii rolę partii²⁸. Na łamach „Nowych Dróg” ten związek człowieka i partii przedstawiano następująco:

„Każdy komunistą i każda organizacja partyjna budują autorytet partii, a awangardowa rola musi przejawiać się w rzeczywistym przodownictwie wszystkich członków partii”²⁹.

Z przejawem awangardowego charakteru partii w rolach społecznych członków wiązał się bardzo wyraźnie zarysowany w charakterystyce tych wzorców patos, z którego wynikało, że członek partii i komunistą odznacza się ponadprzeciętnymi walorami osobowymi i etycznymi. Bierut w „Nowych Drogach” przytaczał słowa Stalina: „my, komuniści – jesteśmy ludźmi ze szczególnego pokroju. Skrojeni jesteśmy

²⁶ Ibidem, s. 35.

²⁷ Anonim, *O umocnienie i ubojowanie naszej partii (Po VIII Plenum KC PZPR)*, „Nowe Drogi” 1953, nr 4, s. 3.

²⁸ Znaniecki pojmował wzór osobowy również jako rolę społeczną, która była odgrywana przez wiele jednostek na zasadzie m.in. stosowania się do określonego schematu narzuconego lub uznanego za obowiązujący przez tradycję, wspólnotę lub grupę zorganizowaną. Zob. F. Znaniecki, *Ludzie teraźniejsi a cywilizacja przyszłości*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001, s. 99. Należy zaznaczyć, że role społeczne, które socjaliści utożsamiali z wzorem osobowym komunisty czy członka partii miały źródło ideologiczne.

²⁹ Anonim, *Sprawozdanie KC PZPR za okres od VI do VII Zjazdu*, „Nowe Drogi” 1976, nr 1, ss. 36-37.

ze szczególnego materiału”³⁰. Jaruzelski prawie cztery dekady później wskazywał również na wyjątkowość cech charakteru bohaterów komunistycznych. Stanowili oni według niego „taki rodzaj ludzi, którzy, podejmując walkę o lepsze jutro, nie rozkładają rąk bezradnie w obliczu przeciwności”³¹. Członkowie partii we wszystkich okresach musieli być przodownikami, musieli, jak dowodzą w partyjnym periodyku:

„przodować w walce o utrwalenie i umocnienie socjalistycznej praworządności, [...] w walce o realizację zobowiązań we współzawodnictwie socjalistycznym”³².

Ponadprzeciętność cech charakteru i umiejętności członka partii i komunisty zmienna była dla wszystkich komponentów jego struktury osobowej – moralnych, intelektualnych, kulturalnych, zawodowych, społecznych, politycznych.

W sensie moralnym ta ponadprzeciętność miała dla teoretyków marksistowsko-leninowskich szczególne znaczenie. Choć oficjalnie przeczyli, że postrzegają członków partii i komunistów jako „ludzi nadzwyczajnych” lub „skrojonych ze szczególnego materiału”, to jednak pozostawali zgodni co do tego, że w ich postawach winien być zawarty ideał moralności komunistycznej. Alina Glińska pojmowała tę wyjątkowość w znaczeniu etycznym, uważając, że postawa komunisty powinna „wyrastać ponad moralność obiegową, przeciętność, być w pewnym sensie nietypowa”³³.

Problematyczne, z perspektywy wyróżnienia struktury etycznej komunisty, było dla Michalika określenie „moralność obiegowa”, która mogła oznaczać zarówno moralność religijną czy powszechnie przestrzegane normy elementarne, jak uczciwość, przyzwoitość. W jego pojęciu awangardowość moralna członków partii przejawiała się w bezwzględnym przestrzeganiu przez nich norm moralności komunistycznej, która nie jest jeszcze powszechnie respektowana przez społeczeństwo³⁴. Podobne zdanie wyraził ten autor na zorganizowanej przez redakcję „Nowych Dróg” dyskusji poświęconej pojęciu komunisty. Podkreślał on znaczenie przodownictwa moralnego członków partii, które oznaczało zgodność praktycznej postawy z głoszonymi wartościami moralności socjalistycznej³⁵. Uważał on, że same walory moralne

³⁰ *Historia Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików). Krótki kurs*, bmrw, s. 304, cyt. za: B. Bierut, *Zwycięski wódz nowej epoki*, „Nowe Drogi” 1949, nr 6, s. 37.

³¹ Anonim, *Wywiad I Sekretarza...*, op.cit., s. 13.

³² *Ibidem*, s. 6-7.

³³ A. Glińska, *Postawa moralna członka partii w świetle uchwały VII Zjazdu PZPR*, „Ideologia i polityka” 1976, nr 3, s. 12. Cyt. za: M. Michalik, *O postawie moralnej komunisty*, „Nowe Drogi” 1979, nr 8, s. 93.

³⁴ M. Michalik, *O postawie...*, op.cit., s. 93.

³⁵ *Być komunistą...*, op.cit., ss. 36-37.

nie wystarczą, by być dobrym komunistą. Jego zdaniem wszelkie cechy etyczne stanowiły jedynie charakterystykę abstrakcyjną, która raczej ujmuje w ogólnym znaczeniu ideał „nowego człowieka”, bohatera komunizmu, a nie wskazuje na cechy wyróżniające komunistów spośród innych wzorców osobowych jak np. wzorowego pracownika, harcerza czy obywatela. Za pożądany element struktury osobowej komunisty, który wyróżniać miał tego ostatniego spośród innych ludzi uważano ideologiczną motywację. Komunistą był zatem przede wszystkim ten, kto „myśli i działa w kategoriach materializmu historycznego”³⁶. Charakterystyczną właściwością tej ideologicznej motywacji była postawa klasowa, która zakładała pryncypialność interesów proletariatu, co z kolei przekładało się na etos etyczny komunizmu, sformułowany nie w kategoriach wartości moralnych, lecz w języku polityki, socjologii, ekonomii³⁷. Jednak podkreślanie tak fundamentalnych dla określenia wzorca członka partii ideologicznych i klasowych cech, nie oznaczało, że aby być komunistą wystarczyło jedynie podzielać wartości socjalistyczne. Socjalistyczny bohater nie mógł łamać elementarnych norm moralnych. Były one zawsze ważnym i akcentowanym przy prezentacji propagowanych wzorców czynnikiem struktury osobowej komunistów. W „Nowych Drogach” podkreślano, że są

„one [tzw. uniwersalne wartości moralne – B.B.] niezbędne do tego by być komunistą. Ale należy pamiętać, że komunistą w pełni jest się tylko w tym szerszym wymiarze, akceptując określone cele społeczne i uczestnicząc w ich realizacji”³⁸.

„Ponadprzeciętność” członka partii nie miała ujawniać się tylko przez walory moralne, czy to w znaczeniu uniwersalnych wartości, czy też socjalistycznych norm etycznych. W leninowskim wzorze normatywnym wymieniano trzy grupy postulowanych cech osobowości komunisty: prakseologiczne, intelektualne i charakterologiczne. W pierwszej grupie znalazły się niezbędne bohaterskiemu aktywności partyjnemu cechy: zdolność podejmowania trafnych i szybkich decyzji, samodzielność, systematyczność, umiejętność współpracy z kolektywem i kierowania nim oraz zdolności organizacyjne. W sferze predyspozycji intelektualnych akcentowano naukowy światopogląd, racjonalizm, krytycyzm i antydogmatyzm. Przymioty charakterologiczne w pojęciu leninowskim implikowały wzór „człowieka z marmuru”, który odznaczał się bezkompromisowością, nieugiętością, hartem ducha, opanowaniem i zdyscyplinowaniem³⁹.

³⁶ J. Tittenbrun, *Klasa, partia, socjalizm. Refleksje nad projektem deklaracji ideowo-programowej KC PZPR*, „Nowe Drogi” 1982, nr 7-8, s. 115.

³⁷ Ibidem, s. 117.

³⁸ *Być komunistą...*, op.cit., s. 39.

³⁹ A. Glińska, *O leninowskiej myśli etycznej*, „Nowe Drogi” 1984, nr 11, s. 113.

Wzór osobowy komunisty czy członka partii stanowił podstawę do kształtowania szeregu innych socjalistycznych wzorów osobowych, takich jak wzór robotnika, fachowca, przodownika, mistrza, nauczyciela czy naukowca. Z uwagi na ograniczoną przestrzeń artykułu nie sposób przybliżyć i te sylwetki, które w rozważaniach podejmowanych na łamach „Nowych Dróg” przedstawione były również w szerokim kontekście. Wszystkie one opierały się na fundamentalnych dla socjalizmu cechach człowieczeństwa i miały w procesie wychowania kształtować w każdej jednostce postawę heroizmu w życiu codziennym. I tak na przykład Tadeusz M. Jaroszewski podkreślał, że w tym procesie chodziło o:

„[...] kształtowanie człowieka o cechach osobowości odpowiadających potrzebom i możliwościom ustroju socjalistycznego. Człowieka o nowych, bardziej wszechstronnych, ambitniejszych aspiracjach, o nowej hierarchii wartości, sposobie odczuwania, programowania i przeżywania własnego życia. Człowieka zorientowanego nie tylko na dobra materialne, lecz także na dobra wyższego rzędu: wartości estetyczne, moralne i intelektualne, kulturę współczesną. Człowieka bardziej otwartego na innych, na problemy całego kraju i ludzkości”⁴⁰.

Głoszony przez marksistów-leninistów „heroizm codzienności”⁴¹ to realizacja tej wizji „wyższego typu człowieka”. W ich propagandowych hasłach dominowały sylwetki „robotników rewolucjonistów”, „bohaterów pracy”, „przodowników”. Wspólną cechą dla tych wszystkich postaw człowieka było przekraczanie własnych możliwości, co korespondowało z koncepcją osobowości twórczej, oznaczającej właśnie, jak przedstawiały „Nowe Drogi”, „człowieka, który znajduje się w ciągłym rozwoju i w przekraczaniu osiągniętego już etapu widzie sens twórczego życia”⁴².

Taką ideą promującą postawy twórczej aktywności wśród mas robotników, realizujących założone plany produkcyjne i urzeczywistniających postęp poprzez uaktywnienie niewyczerpanych możliwości własnej wydajności, była idea współzawodnictwa. Ukształtowany w toku współzawodnictwa człowiek pracy epoki socjalizmu – przodownik – to według przekazu Jana Szczepańskiego: „bohater pracy socjalistycznej, przodownik łamiący normy, walczący z czasem i o czas”⁴³.

⁴⁰ T.M. Jaroszewski, *Perspektywa: rozwinięte społeczeństwo socjalistyczne*, „Nowe Drogi” 1976, nr 2, s. 64.

⁴¹ Zwrot zaczerpnięty z cytowanej książki *Heroizm ludzkiego istnienia*, w której autorka w taki sposób określiła heroizm prezentowany w utworach Marii Konopnickiej, zob. M.J. Olszewska, *Heroizm...*, op.cit., s. 201.

⁴² J. Górski, *Szkolnictwo wyższe w trosce o kształcenie i wychowanie*, „Nowe Drogi” 1979, nr 6, s. 38.

⁴³ J. Szczepański, *Niektóre cechy rozwoju klasy robotniczej w trzydziestoleciu*, „Nowe Drogi” 1974, nr 7, s. 60.

Takie podejście potwierdzało, że marksiści-leniniści upatrywali heroizm w kontekście działań czysto ludzkich, w „naturalnych inklinacjach”. W istocie socjalizm potrzebował bohaterów i wzorców osobowych, takich jak te kreowane w „Nowych Drogach”. Historia pokazała jednak, że materialistyczna ideologia, pozbawiona metafizycznych podstaw, programowo odrzucając religijny wymiar heroizmu znalazła się w ślepych zaułku ze swoimi zamierzeniami na znalezienie środka pomocnego w zmaganiu się człowieka ze złem tego świata i kształtowania ludzkiej codzienności. Znakomicie opisali meandry komunistycznych prób stworzenia „nowego człowieka” Aleksander Zinowiew⁴⁴ i Józef Tischner⁴⁵, wprowadzający kategorię *Homo sovieticus*, odzwierciedlającą rzeczywistość komunistycznego eksperymentu propagowania przedstawionych powyżej wzorów osobowych i związaną z nią ideę heroizmu, negującego duchowy i metafizyczny wymiar ludzkich zmagania. Ich zdaniem, gdy eksperyment socjalistyczny okazał się iluzją, człowiek wykreowany przez ten system stracił oparcie i czuł się „liściem miotanym przez wiatr”⁴⁶. Pojawiła się niepokojąca pustka, gdy te racjonalne, materialne aspekty człowieczeństwa okazały się fałszywą wizją. Propagowane wzory osobowe sprawiły, że człowiek „jako istota duchowa został okaleczony i zdeprawowany”⁴⁷. Zdaniem Lucjana Suchanka to duchowe kalektwo wynikało z bezkrytycznego odrzucenia kryteriów prawdy w określaniu wyidealizowanego wzoru człowieka socjalizmu⁴⁸.

Podsumowując, należy podkreślić, że bohater socjalizmu propagowany na stronach „Nowych Dróg” to postać wyłaniająca się z rozważań nad ideologicznymi aspektami człowieczeństwa. Wielość stanowisk prezentowanych na łamach tego partyjnego periodyku wymaga z pewnością dalszych analiz, które pobudzą do refleksji nad polską ideą człowieka socjalistycznego i metamorfozami *homo sovieticus* w analizowanym czasopiśmie.

⁴⁴ A. Zinowiew, *Homo sovieticus*, tłum. S. Deja, Londyn, Polonia, 1984.

⁴⁵ J. Tischner, *Etyka solidarności oraz Homo sovieticus*, Kraków, Znak, 1992.

⁴⁶ Ibidem, s. 127.

⁴⁷ L. Suchanek, *Homo sovieticus, światłana przeszłość, gnijący Zachód. Pisarstwo Aleksandra Zinowiewa*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999, s. 156.

⁴⁸ Ibidem, s. 150.

Literatura

- Anonim, *O umocnienie i ubojowanie naszej partii (Po VIII Plenum KC PZPR)*, „Nowe Drogi” 1953, nr 4, ss. 3-11.
- Anonim, *O wielką sztukę polską*, Artykuł redakcyjny, „Nowe Drogi” 1954, nr 5, ss. 3-17.
- Anonim, *Sprawozdanie KC PZPR za okres od VI do VII Zjazdu*, „Nowe Drogi” 1976, nr 1, ss. 9-44.
- Anonim, *Wywiad I Sekretarza KC PZPR, przewodniczącego Rady Państwa PRL, Wojciecha Jaruzelskiego dla miesięcznika „Problemy Pokoju i Socjalizmu”*, „Nowe Drogi” 1988, nr 7, ss. 5-22.
- Bauman Z., *Człowiek i historia w „Kapitale” Karola Marksa*, „Nowe Drogi” 1967, nr 5, ss. 34 -45.
- Bierut B., *Zwycięski wódz nowej epoki*, „Nowe Drogi” 1949, nr 6, ss. 19-46.
- Być komunistą*. Dyskusja redakcyjna, „Nowe Drogi” 1984, nr 8, ss. 35-60.
- Glińska A., *O leninowskiej myśli etycznej*, „Nowe Drogi” 1984, nr 11, ss. 107-115.
- Glińska A., *Postawa moralna członka partii w świetle uchwały VII Zjazdu PZPR*, „Ideologia i polityka” 1976, nr 3, s. 12.
- Górski J., *Szkolnictwo wyższe w trosce o kształcenie i wychowanie*, „Nowe Drogi” 1979, nr 6, ss. 37-46.
- Grzybowski K., *Uniwersytet cywilizacji technicznej – uniwersytet społeczeństwa socjalistycznego*. Dyskusja „Nowych Dróg” *W poszukiwaniu koncepcji współczesnego uniwersytetu*, „Nowe Drogi” 1964, nr 12, ss. 146-149.
- Historia Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików)*. Krótki kurs, bmrw.
- Jankowski H., *Etyka członka partii*, „Nowe Drogi” 1968, nr 7, ss. 52-59.
- Jaroszewski T.M., *Perspektywa: rozwinięte społeczeństwo socjalistyczne*, „Nowe Drogi” 1976, nr 2, ss. 55-69.
- Jeziński R., *Założenia ideowo-poznawcze, geneza i funkcja społeczna rewizjonizmu*, „Nowe Drogi” 1970, nr 5, ss. 79-90.
- Kołakowski L., *Główne nurty marksizmu*, t. 1, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
- Michalik M., *Etyka marksistowska a moralna rzeczywistość społeczna*, „Nowe Drogi” 1983, nr 9, ss. 108-123.
- Michalik M., *Marksizm-leninizm o roli i miejscu człowieka w świecie. Wzór osobowy człowieka epoki budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego*, Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1976.
- Michalik M., *O postawie moralnej komunisty*, „Nowe Drogi” 1979, nr 8, ss. 90-102.

- Muszyński H., *Podstawowe problemy wychowania socjalistycznego*, „Nowe Drogi” 1971, nr 10, ss. 161-170.
- Olszewska M.J., *Heroizm ludzkiego istnienia. W kręgu wybranych zagadnień etycznych w literaturze polskiej II połowy XIX i I połowy XX wieku. Szkice*, Warszawa, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2008.
- Ossowski S., *Z zagadnień psychologii społecznej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 4, red. E. Grendeka, Lublin, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2003.
- Soldenhoff S., *Czy potrzebny nam jest katechizm moralny*, „Nowe Drogi” 1961, nr 4, ss. 40-46.
- Suchanek L., *Homo sovieticus, świetlana przyszłość, gnijący Zachód. Pisarstwo Aleksandra Zinowiewa*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.
- Szczepański J., *Niektóre cechy rozwoju klasy robotniczej w trzydziestoleciu*, „Nowe Drogi” 1974, nr 7, ss. 57-64.
- Tischner J., *Etyka solidarności oraz Homo sovieticus*, Kraków, Znak, 1992.
- Tischner J., *Nieszczęsny dar wolności*, Kraków, Znak, 1993.
- Tittenbrun J., *Klasa, partia, socjalizm. Refleksje nad projektem deklaracji ideowo-programowej KC PZPR*, „Nowe Drogi” 1982, nr 7-8, ss. 104-117.
- Walicki A., *Marksizm i skok do królestwa wolności: dzieje komunistycznej utopii*, tłum. A. Walicki, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996.
- Zemanek Z., *Współczesność a wychowanie*, „Nowe Drogi” 1961, nr 4, ss. 89-96.
- Zinowiew A., *Homo sovieticus*, Londyn, Polonia, 1984.
- Znanięcki F., *Ludzie terazniejsi a cywilizacja przyszłości*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001.

References

- Anonymus, *O umocnienie i ubojowanie naszej partii (Po VIII Plenum KC PZPR)* [For Power an Fire of Our Party (After 8th Congress of KC PZPR)], „Nowe Drogi” [New Ways] 1953, no. 4, pp. 3-11.
- Anonymus, *O wielką sztukę polską*, Artykuł redakcyjny [For the Great Polish Art], „Nowe Drogi” [New Ways] 1954, nr 5, pp. 3-17.
- Anonymus, *Sprawozdanie KC PZPR za okres od VI do VII Zjazdu* [Report KC PZPR from 6th to 7th Congress], „Nowe Drogi” [New Ways] 1976, nr 1, pp. 9-44.
- Anonymus, *Wywiad I Sekretarza KC PZPR, przewodniczącego Rady Państwa PRL, Wojciecha Jaruzelskiego dla miesięcznika „Problemy Pokoju i Socjalizmu”*

- [Interview of the 1st Secretary of KC PZPR, Wojciech Jaruzelski, for Monthly "Issue of Peace and Socialism"], "Nowe Drogi" [New Ways] 1988, no. 7, pp. 5-22.
- Bauman Z., *Człowiek i historia w „Kapitale” Karola Marksa* [The Man and History in Karol Marx „Capital"], "Nowe Drogi" [New Ways] 1967, no. 5, pp. 3-45.
- Bierut B., *Zwycięski wódz nowej epoki* [Victorious Leader of the New Age], "Nowe Drogi" [New Ways] 1949, no. 6, pp. 19-46.
- Być komunistą. Dyskusja redakcyjna* [Be the Communist. Discussion in the Redaction], "Nowe Drogi" [New Ways] 1984, no. 8, pp. 35-60.
- Glińska A., *O leninowskiej myśli etycznej* [About Lenin Ethical Thought], "Nowe Drogi" [New Ways] 1984, nr 11, pp. 107-115.
- Glińska A., *Postawa moralna członka partii w świetle uchwały VII Zjazdu PZPR* [Moral Attitude of the Party Member according to 7th Congress of PZPR], "Ideologia i polityka" [Ideology and Politics] 1976, no. 3, p. 12.
- Górski J., *Szkolnictwo wyższe w trosce o kształcenie i wychowanie* [University in Attention for Education], "Nowe Drogi" [New Ways] 1979, no. 6, pp. 37-46.
- Grzybowski K., *Uniwersytet cywilizacji technicznej – uniwersytet społeczeństwa socjalistycznego. Dyskusja "Nowych Dróg" W poszukiwaniu koncepcji współczesnego uniwersytetu* [University of technical civilization – the university of socialist society. Discussion of the "New Ways" in search of the concept of a modern university], "Nowe Drogi" [New Ways] 1964, no. 12, pp. 146-149.
- Historia Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików). Krótki kurs* [History of the Common Communist Party (Bolshevik). Short Course], Nd., np.
- Jankowski H., *Etyka członka partii* [Ethic of Party Member], "Nowe Drogi" [New Ways] 1968, no. 7, pp. 52-59.
- Jaroszewski T.M., *Perspektywa: rozwinięte społeczeństwo socjalistyczne* [Prospect: Developed Socialistic Society], "Nowe Drogi" [New Ways] 1976, no. 2, pp. 64-69.
- Jezierski R., *Założenia ideowo-poznawcze, geneza i funkcja społeczna rewizjonizmu* [Ideological and Cognitive Establishments, Social Origin and Function of Revisionism], "Nowe Drogi" [New Ways] 1970, no. 5, pp. 79-90.
- Kołakowski L., *Główne nurty marksizmu* [Main Streams of Marxism], vol. 1, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
- Michalik M., *Etyka marksistowska a moralna rzeczywistość społeczna* [Marx Ethic Versus Real Morality of Society], "Nowe Drogi" [New Ways] 1983, no. 9, pp. 108-123.
- Michalik M., *Marksizm-leninizm o roli i miejscu człowieka w świecie. Wzór osobowy człowieka epoki budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego* [Marxism-Leninism About Matter of Human in the World. Person Pattern of The Built Time Development Social Society], Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1975.

- Michalik M., *O postawie moralnej komunisty* [About Moral Attitude of The Communist], "Nowe Drogi" [New Ways] 1979, no. 8, pp. 90-102.
- Muszyński H., *Podstawowe problemy wychowania socjalistycznego* [Base Problem of Social Education], "Nowe Drogi" [New Ways] 1971, no. 10, pp. 161-170.
- Olszewska M.J., *Heroizm ludzkiego istnienia. W kręgu wybranych zagadnień etycznych w literaturze polskiej II połowy XIX i I połowy XX wieku. Szkice* [The Brave of Human Being Around Ethical Issues of Polish Literature The Second Half of 19th Century and The First Half of 20th Century], Warszawa, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2008.
- Ossowski S., *Z zagadnień psychologii społecznej* [Issues of Social Psychology], Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- Powszechna encyklopedia filozofii* [Common Encyclopedia of Philosophy], vol. 4, E. Grendeka (Ed.), Lublin, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2003.
- Soldenhoff S., *Czy potrzebny nam jest katechizm moralny* [Do We Need Moral Catechism], "Nowe Drogi" [New Ways] 1961, no. 4, pp. 40-46.
- Suchanek L., *Homo sovieticus, świetlana przyszłość, gnijący Zachód. Pisarstwo Aleksandra Zinowiewa* [Homo Sovieticus, Bright Future, Rotten West. Writing Zinowiew Alexander], Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.
- Szczepański J., *Niektóre cechy rozwoju klasy robotniczej w trzydziestoleciu* [A Few Features of Labour Class for Last 30 Years], "Nowe Drogi" [New Ways] 1974, no. 7, pp. 57-64.
- Tischner J., *Etyka solidarności oraz Homo sovieticus* [Ethic of Solidarity and Homo Sovieticus], Kraków, Znak, 1992.
- Tischner J., *Nieszczęsny dar wolności* [Fateful Gift of Freedom], Kraków, Znak, 1993.
- Tittenbrun J., *Klasa, partia, socjalizm. Refleksje nad projektem deklaracji ideowo-programowej KC PZPR* [Class, Party, Socialism. Reflection on Project of KC PZPR Ideas and Programme], "Nowe Drogi" [New Ways] 1982, no. 7-8, pp. 104-117.
- Walicki A., *Marksizm i skok do królestwa wolności: dzieje komunistycznej utopii* [Marxism and the Leap to the Kingdom of Freedom. The Rise and Fall of the Communist Utopia], trans. A. Walicki, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996.
- Zemanek Z., *Współczesność a wychowanie* [Present and Education], "Nowe Drogi" [New Ways] 1961, no. 4, pp. 89-96.
- Zinowiew A., *Homo sovieticus* [Homo sovieticus], London, Polonia, 1984.
- Znaniecki F., *Ludzie terażniejsi a cywilizacja przyszłości* [Present People and The Future Civilization], Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001.